

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA PARKU KRAJOBRAZOWEGO „DOLINA BARYCZY”

Aleksandra Spychała

Streszczenie

W referacie zostanie przedstawiona atrakcyjność turystyczna Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”, głównie w oparciu o walory antropogeniczne, na tle jego wyjątkowości przyrodniczej. Oba rodzaje walorów składają się na atrakcyjność turystyczną danego miejsca i są ze sobą nierozdzielnie związane. Praca ma ukazać, iż nawet na obszarach przyrodniczo cennych, walory kulturowe są przedmiotem zainteresowania turysty i wraz z walorami przyrodniczymi stanowią podstawę istnienia funkcji turystycznej w parkach krajobrazowych.

Słowa kluczowe: atrakcyjność turystyczna, atrakcje przyrodnicze, atrakcje kulturowe, park krajobrazowy.

TOURIST ATTRACTIVENESS OF “BARYCZ VALLEY” LANDSCAPE PARK

Abstract

Tourist attractiveness of “Barycz Valley” Landscape Park will be presented in this paper, mainly on the basis of cultural values, against its natural uniqueness. Both kinds of attractions are parts of tourist attractiveness of a given place and they are closely related. This report shows, that even on the very valuable natural areas tourists are interested in cultural attractions and together with natural attractions they are the basis of tourist function’s existence in the landscape parks.

Key words: tourist attractiveness, natural attractions, cultural attractios, landscape park

Wstęp

Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (PKDB) jest największym tego rodzaju obszarem chronionym w Polsce (87040 ha), leżącym na terenie 10 gmin należących do dwóch województw: dolnośląskiego (Cieszków, Milicz, Krośnice, Twardogóra, Trzebnica, Prusice, Żmigród) i wielkopolskiego (Odolanów, Sośnie, Przygodzice).

Jako że Polska jest obszarem o stosunkowo małej ilości terenów wodno-błotnych, rolę siedlisk odpowiednich dla rozrodu, żerowania i odpoczynku w czasie wędrówek awifauny związanej z tymi obszarami odgrywają właśnie stawy rybne (Ritterhoff 2004). Obszary te cechuje wysoka różnorodność gatunkowa ptaictwa, a dla wielu taksonów stanowią one istotne miejsce gniazdowania w Polsce.

Unikatowość PKDB podkreśla ujęcie go w Konwencji Ramsar, projekcie „Living Lakes” oraz sieci Natura 2000.

Atrakcyjność turystyczna najczęściej rozumiana jest jako charakterystyczna cecha przestrzeni turystycznej wyrażona obecnością określonych zasobów przyrodniczo-krajobrazowych, historyczno-kulturowych oraz wydarzeń kulturalnych, a także obecnością form zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego i dostępnością komunikacyjną (Warszyńska i Jackowski 1978, Lijewski i in. 2002). Jednakże Kruczek (2002) uważa, iż „atrakcyjność turystyczna przejawia się poprzez ist-

nienie określonej cechy charakterystycznej, przyciągającej turystów w pewne tereny”; podkreśla przy tym względność tego terminu, zarówno biorąc pod uwagę turystów, jak i formy turystyki, mogące być na danym obszarze rozwijane. W niniejszej pracy wykorzystano właśnie tę ostatnią definicję atrakcyjności turystycznej, istniejącej – lub nie – dzięki walorom turystycznym danej jednostki badawczej.

Atrakcje turystyczne to zespół „elementów środowiska naturalnego oraz elementów pozaprzrodniczych, które – wspólnie lub każdy z osobna – są przedmiotem zainteresowania turysty” (Warszyńska i Jackowski 1978); podzielono je na przyrodnicze i antropogeniczne (Lijewski i in. 2002) – to właśnie one są podstawą istnienia funkcji turystycznej w parkach krajobrazowych (Harabin i Wrona 1999).

Jeśli chodzi o florę, to wg podziału geobotanicznego (Szafer, Zarzycki 1972) badany obszar należy do okręgu baryckiego, w którego skład wchodzi kotlina Odolanowska i Żmigrodzka. Z kolei regionalizacja przyrodniczo-leśna (Trampler 1990) kwalifikuje ten sam obszar do dwóch krain: Wielkopolsko-Pomorskiej oraz Śląskiej. W obydwu przypadkach tereny silnie podmokłe charakteryzują się brakiem lasów, natomiast ich suchsze partie są mocno zalesione (ok. 27%).

Bardzo cenne przyrodniczo są ekosystemy łąkowe, obecnie dość mocno zagrożone. Wykształciły się one z chwilą wyschnięcia obszarów bagiennych po obwałowaniu Baryczy (XIX w.). Początkowo istniały jeszcze tzw. przelewy, które umożliwiały okresowe zalewanie łąk (Ranoszek i Ranoszek 1994). Wskutek jednak stopniowego ulepszania wałów niektóre z tych zbiorowisk są nadmiernie przesuszone. Największe kompleksy łąk leżą na terenie województwa wielkopolskiego (Dymacz 2003 i Starkel 1999), a także fragmentarycznie nad rzekami Prądnią i Orla. Do najciekawszych roślin należą barwne i nieco egzotyczne – mimo iż rodzime – storczyki. Na badanym obszarze stwierdzono występowanie 43 gatunków roślin chronionych (w tym 28 objętych ochroną ścisłą), łącznie z najprawdopodobniej wprowadzonym sztucznie do lasów milickich cisem pospolitym; do Polskiej Czerwonej Księgi Roślin zostały wpisane grzybieńczyk wodny i lindernia mułowa (Każmierczakowa i Zarzycki 2001).

Biorąc pod uwagę florę badanego obszaru, należy wspomnieć o gatunkach egzotycznych tu występujących. Rosną one przede wszystkim w podworskich i przypałacowych parkach, z których większość wpisana jest do rejestru zabytków.

Jeśli chodzi o świat zwierzęcy, to badany obszar słynie przede wszystkim z bogatej ornitofauny. Stwierdzono tu ponad 280 gatunków ptaków, w tym 169 lęgowych, które znajdują znakomite warunki do rozrodu zwłaszcza w ogromnych łąkach szuwarów. Również lasy mają bardzo liczną awifaunę – przede wszystkim jest to bocian czarny i ptaki drapieżne: kania czarna i ruda, myszołów, trzmielojad, jastrząb, krogulec, a także lelek kozodój. Z kolei liczebność ptaków terenów otwartych drastycznie spadła, ze względu na regulację koryta Baryczy; wyjątek stanowi tylko obszar tzw. łąk odolanowskich, gdzie jeszcze wciąż gniazdują liczne ich gatunki. PKDB ma także bardzo duże znaczenie dla ptaków wędrujących wiosną i jesienią oraz jako tzw. pierzowisko.

W parku stwierdzono 34 gatunki ryb, 13 gatunków płazów, 5 gatunków gadów oraz 56 gatunków ssaków. Aż 26 gatunków kręgowców zostało wpisane do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt (Głowaciński 2001). Są to: piskorz, różanka, traszka grzebieniasta, bąk, bączek, czapla purpurowa, świstun, rożeniec, hełmiatka, podgorzałka, kania czarna, kania ruda, orzeł bielik, orlik krzykliwy, zielonka, kulik wielki, rybitwa białowąsa, rybitwa białoskrzydła, podrózniczek, wąsatka, batalion, sieweczka obroźna, rybołów, sokół wędrowny, popielica i borowiaczek.

Do walorów przyrodniczych zaliczyć można także obecność obszarów chronionych. Na terenie 10 gmin, do których administracyjnie przynależy PKDB, istnieją także inne formy ochrony przyrody, co przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Struktura obszarów chronionych gmin, do których administracyjnie należy PKDB (2008 r.)
Table 1. Structure of protected areas in the analysed "Barycz Valley" region (2008)

Forma ochrony	Udział w powierzchni gminy										Pomnik przyrody (liczba)
	Gmina		ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	
Cieszków	—	—	1465	14,6	—	—	25,93	0,26	1490,93	14,86	3
Krośnice	—	—	12283	69,0	—	—	—	—	12283	69,0	25
Milicz	3947	9,1	34538	79,3	—	—	31,5	0,1	34569,5	79,4	10
Twardogóra	4,2	0,03	1283	7,6	—	—	55,3	0,3	1342,5	8,0	2
Prusice	—	—	520	3,3	—	—	—	—	520	3,3	78
Trzebnica	23,7	0,1	767	3,8	—	—	21,8	0,1	812,5	4,1	110
Żmigród	1484,7	5,1	19184	65,7	—	—	589	2,0	19773	67,7	5
Odolanów	—	—	5260	38,7	3604	26,5	—	—	8864	65,2	5
Przygodzice	45,9	0,3	4150	25,4	10020	61,3	—	—	14170	86,7	46
Sośnie	—	—	7590	40,5	8650	46,1	—	—	16240	86,6	24

Tab. 2. Zabytki w gminach, do których administracyjnie należy PKDB (2008 r.)
Table 2. Historic monuments in the analysed "Barycz Valley" region (2008)

Zabytki i muzea	Cieszków	Krośnice	Milicz	Twardogóra	Prusice	Trzebnica	Żmigród	Odolanów	Przygodzice	Sośnie
Budowle sakralne	2	2	6	8	4	9	5	3	—	1
Zamki	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—
Pałace i dwory	2	2	8	2	4	2	1	—	1	1
Budynki mieszkalne	2	1	7	1	3	3	—	—	1	—
Zespoły budynków	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Folwarki	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—
Ratusze	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Spichlerze	1	—	3	—	2	—	1	—	—	—
Budynki gospodarskie	1	2	11	—	2	1	1	—	—	—
Układy przestrzenne	1	1	2	1	1	1	1	1	—	—
Cmentarze	—	—	2	1	1	1	1	—	—	—
Zabytki techniki	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Parki i ogrody	1	1	8	2	6	3	1	—	1	1
Muzea	—	—	2	—	—	3	1	2	—	—
Inne	—	—	2	1	2	5	—	—	1	—

W porównaniu do zasobów przyrodniczych badanego obszaru, tych istniejących dzięki działaniom człowieka jest zdecydowanie mniej, jednak są one dość cenne. W Rejestrze Zabytków Nieruchomych prowadzonym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków na terenie 10 gmin, do których administracyjnie przynależą PKDB, znajduje się obecnie (stan na 2008 r.) 165 obiektów, przy czym wyraźnie więcej położonych jest w części dolnośląskiej (152) (tab. 2) (Wrabc 1997).

Najliczniejszą grupę zabytków stanowią obiekty sakralne, z dominującą pozycją kościołów. Najwięcej świątyń pochodzi z XVIII w. – 19, z wieku XVII – 7, XIX – 4.

Najcenniejsze są kościoły najstarsze – zwłaszcza bazylika p.w. św. Jadwigi i św. Bartłomieja w Trzebnicy – największe sanktuarium na Śląsku i jedna z ważniejszych nekropolii Piastów Śląskich; kaplica p.w. św. Jadwigi jest uważana za jedyny w Polsce przykład klasycznego gotyku oraz jeden z 12 największych kościołów XIII-wiecznych w Europie (Broniewski 1973).

Aż 19 kościołów służyło onegdaj ewangelikom; najsłynniejszą tego typu świątynią jest tzw. Kościół Łaski w Miliczu, obecnie p.w. św. Andrzeja Boboli. Kościół Łaski w ramach ugody altranszadzkiej powstało na Śląsku 6; wszystkie to budowle wzniesione w tzw. konstrukcji szachulcowej (mur pruski), w której przestrzeń między belkami wypełniano murem z cegły, gruzu, czasem gliny i trzciny. Na terenie objętym badaniami istnieje obecnie 5 tego typu budowli. Warto wspomnieć jeszcze o 4 kościołach drewnianych, z których najcenniejszy – kościół p.w. św. Macieja w Trzebiczu z XVII w. otoczony sobotami, zasługuje na wyjątkową uwagę (Jaśniewski 1998).

Jednak największe zainteresowanie turystów wzbudzają budowle obronne – zamki. Na badanym terenie nie zachował się żaden kompletny tego typu obiekt, mimo iż był to obszar przygraniczny (Igielski i inni 1965). W dość dobrym stanie przetrwała jedynie baszta z XIV w., pozostałość po zamku w Żmigrodzie. Z kolei zamek w Miliczu, pochodzący z XIV w., po pożarze w końcu XVIII w. popadał stopniowo w ruinę, służył jako siedziba więzienia okręgowego, mieściły się tu także warsztaty tkackie. Kronikarze wspominają o istnieniu analogicznego zamku w Sułowie, jednak do czasów obecnych nie zostały się nawet ruiny tej budowli (Lamparska 1999).

Pałace (15) i dwory (8) to z kolei budowle, których sporo zachowało się na terenie gmin, do których administracyjnie należy PKDB. Przeważają obiekty z XIX w. (13), 7 pochodzi z wieku XVIII, 1 z XX, zaś dwa najstarsze z XVII. Najsłynniejszym pałacem jest letnia rezydencja księcia Antoniego Henryka Radziwiłła w Antoninie, wybudowana w latach 20. XVIII w. Obiekt ten rozświetlił dwukrotny pobyt Fryderyk Chopina (Maluskiewicz 1997). Do cennych obiektów należą także pałac w Miliczu oraz obiekt w Sułowie (Czerwieński i Chanas 1977).

Uwagę zwracają również budynki mieszkalne – zachowało się sporo obiektów zbudowanych w tzw. konstrukcji szachulcowej (np. gajówka w Rudzie Milickiej, chałupa w Niezgodzie, Gołowicach, Gruszczyce, dzwonnica w Praczech).

Ponadto w ścianach wielu domów można zauważyć fragmenty wbudowanej rudy darniowej – jest to powstająca na podmokłych terenach skała osadowa o niewielkiej zawartości żelaza, którą przetapiano już od III w. p.n.e. aż do XX w.! Ze względu na swe właściwości absorpcyjne, wentylacyjne oraz estetyczne stosowano ją również w budownictwie (nawet do XX w.). Co ciekawe – ruda darniowa stanowiła też naturalny piorunochron średniowiecznych budynków (Ratajczak, Skoczylas 1999).

Bardzo ciekawą budowlą jest czterokondygnacyjny gotycki ratusz w Prusicach, pełniący swą pierwotną funkcję po dziś dzień. Budynek był kilkakrotnie przebudowywany – najpierw w stylu re-

nesansowym, zaś w wieku XVIII dostawiono doń zbór ewangelicki, który jednak na początku XX w. został rozebrany, a w jego miejscu wzniesiono nowy budynek z podcieniami na parterze; na wieży zachował się zegar z XIX w. (Pilch 1970).

Aż 9 miejscowości może poszczycić się zabytkowymi układami przestrzennymi: przede wszystkim to systemy obecnych lub dawnych miast. Najciekawszymi przykładami są Prusice, które jako jedyne były osadą ufortyfikowaną, Sułów, Cieszków, Twardogóra i Żmigród – te miejscowości powstały jako osady targowe i stanowią przykłady tzw. osad otwartych. Wierzchowice zaś to wieś, którą wybudowali w XVIII w. osadnicy z Wirtembergii, zapewniając działki wytyczone po obu stronach głównej ulicy prowadzącej od pałacu do ewangelickiego kościoła, szachulcowymi domami, w większości nadal zachowanymi bez istotnych przekształceń (Soczyński 2005). Na szczególną uwagę zasługują układy przestrzenne dwóch miejscowości – Goszcza i Strupiny (niestety nie wpisane na listę zabytków) – które dawniej były miastami prywatnymi.

Na uwagę zwracają też dwa wiatraki, zwłaszcza ten z miejscowości Duchowa w gminie Milicz (koźlak). O ile w Wielkopolsce zachowało się bardzo wiele tego typu obiektów, to na całym Dolnym Śląsku tylko 10, choć według archiwalnych dokumentów jeszcze przed drugą wojną światową było ich ok. 500. Niestety obiekt nadbarycki też nie znajduje się w najlepszym stanie – jest jednym z najstarszych w Polsce (początki XVII w.), mimo tego od wielu lat czeka na remont.

Do grupy „inne” zaliczono np. 4 mauzolea, w tym 3 rodzin niemieckich w części dolnośląskiej terenu badanego, oraz grobowiec dzieci Radziwiłłów w Antoninie, zabytkowe ogrodzenia, a ponadto elementy zabudowy Trzebnicy, świadczące o pełnionej onegdaj funkcji wycieczkowej (pensjonat oraz studnia).

Podczas badań terenowych zidentyfikowano 8 ośrodków muzealnych, z czego 4 funkcjonują jak izby regionalne (Milicz, Sułów, Żmigród, Garki), 2 jako muzea regionalne (Trzebnica i Odolanów); ponadto istnieje prywatne Muzeum Ludowe w Marciniowicach oraz Muzeum Kultu św. Jadwigi w Trzebnicy.

Na terenie gmin, do których administracyjnie przynależą PKDB, można znaleźć jeszcze inne bardzo ciekawe obiekty, z różnych względów niewpisane do rejestru zabytków, jednak niewątpliwie zwiększające wyjątkowość tego obszaru. Dolny Śląsk jest „zagłębieniem” występowania tzw. krzyży pokutnych, czy raczej krzyży pojednania – są to monolityczne, proste i surowe kamienne formy w kształcie krzyża, wykonane z miejscowego materiału. Ich powstanie oraz miejsce posadowienia wiąże się z popełnionym morderstwem – w niektórych przypadkach sąd zezwalał zabójcy na własnoręczne wykonanie takiego krzyża z wrytym nań narzędziem zbrodni, co pozwalało uniknąć kary śmierci. Na terenie badanym znajduje się pięć takich średniowiecznych obiektów. Do zabytków dawnego prawa należy też unikatowy Słup Napoleona zwany też Kamieniem Szwedzkim – jest to słup graniczny na styku dawnych baronatów milickiego i żmigrodzkiego oraz posiadłości trzebnickich mniszek; na nim znajduje się rysa wyżłobiona według legendy przez żołnierzy napoleońskich lub szwedzkich.

Kolejnym, bardzo tajemniczym miejscem, jest tzw. Rotunda Pięciu Stołów w Trzebnicy – mурowany krąg wzniesiony z granitu i rudy darniowej prawdopodobnie w końcu XIII w. Tradycja wiąże ten obszar z działalnością charytatywną św. Jadwigi – niektórzy uważają je za dawne leprozorium. Faktem natomiast jest, iż w XIX w. pochowano tam żołnierzy zmarłych na tyfus. Nieopodal tej zagadkowej budowli można zobaczyć tzw. Trzebnicką Drogę Krzyżową w Lesie Bukowym z XVIII w.

Do unikatowych zabytków należą też tzw. Domki Celnicze w Cieszkowie, znajdujące się onegdaj na granicy Wielkopolski i Dolnego Śląska.

Stawy Milickie to też bogactwo urządzeń hydrotechnicznych, z których dwa zasługują na szczególną uwagę: unikalny drewniany jaz na rzece Prądnia oraz Jaz Bolko pochodzący z lat 80. XIX w. Ciekawostką są też pozostałości wodociągu grawitacyjnego zasilające pałac w Miliczu. Z najnowszych atrakcji technicznych można wymienić jedyny w Polsce tor doświadczalny w Węglewie, gdzie testowane są pojazdy szynowe.

Dla miłośników zwierząt ciekawostką będzie nadbarycka „wioska bociania” – Garki – gdzie znajduje się 8 gniazd tego gatunku ptaka oraz schronisko dla koni „Tara” w Porebach, bardzo chętnie i często odwiedzane przez wycieczki szkolne oraz ludzi chcących w jakikolwiek sposób pomóc.

Specyficzną atrakcją jest także zajazd „Górecznik” w Przygodzicach, będący nie tylko punktem gastronomicznym serwującym ponad 50 dań z ryb wód słodkich i słonych, posiadającym barek na wyspie w stylu afrykańskim oraz wigwam z potrawami rodem z Dzikiego Zachodu, ale również mini-zoo (gatunki rodzime i egzotyczne) i specjalną atrakcją dla dzieci – domek Czerwonego Kapurka.

Niestety na początku lat 90. lokalne władze podjęły decyzję o rozbiórce torów prawie stuletniej kolejki wąskotorowej łączącej Milicz ze Żmigrodem, Prusicami, Sułowem, Trzebnicą i Wrocławiem. Do dziś zostały się jedynie niektóre budynki stacyjne.

Do niematerialnych walorów antropogenicznych można zaliczyć różnorodne imprezy o charakterze kulturalnym, sportowym i rekreacyjnym, które należą do głównych motywów podejmowania podróży turystycznych (Gołembski 1998); część z nich weszła już na stałe do całorocznego kalendarza wydarzeń, przyciągających nie tylko mieszkańców danego regionu, ale także turystów. Do najciekawszych należą Dni Karpia w gminie Milicz – polegają one na pokazach odłowów, pracy rybaków oraz serwowaniu dań z milickiego karpia.

Podsumowując, można stwierdzić, iż gminy, do których administracyjnie przynależy PKDB, czyli umownie: rejon tego parku, posiadają dużą wartość krajoznawczą, szczególnie o zasięgu regionalnym. Jednak przynajmniej niektóre z walorów mogą swą wyjątkowością zainteresować turystę z bardziej odległych rejonów Polski, czy nawet z zagranicy, szczególnie z za tej zachodniej.

Przedstawiony obszar może i powinien stać się miejscem niejako zastępczym dla parków narodowych w zakresie turystyki i edukacji ekologicznej. Dotyczy to większości polskich parków krajobrazowych.

Literatura

- Broniewski T. 1973. Trzebnica. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
 Czerwieński J., Chanas R. 1977. Dolny Śląsk. Przewodnik. Wydawnictwo Sport i Turystyka, Wrocław.
 Dymacz E. 2003. Monografia Odolanowa. Zakład Wydawniczo-drukarski Poligrafia ZWD, Ostrów Wielkopolski.
 Głowaciński Z. (red.). 2001. Polska czerwona księga zwierząt. Kregowce, PWRiL, Warszawa.
 Gołembski G. 1998. Przedsiębiorstwo turystyczne w gospodarce wolnorynkowej. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań.

- Harabin Z., Wrona A. 2000. Przyrodniczo-kulturowe walory parków krajobrazowych podstawą turystyki. W: Wnuk Z. (red.). Ochrona przyrody a turystyka. Turystyka w parkach krajobrazowych. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów.
- Igielski W., Pilch J., Przyłęcki M., Rutkowski Z. 1965. Dolny Śląsk. Trasy turystyczne. Wydawnictwo Artystyczno-Graficzne, Kraków.
- Jaśniewski R. 1998. Milicz, Cieszków, Krośnice i okolice. Wydawnictwo Sudety, Wrocław.
- Kaźmierczakowa R., Zarzycki K. (red.). 2001. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki, Kraków.
- Kruczek Z. 2002. Polska. Geografia atrakcji turystycznych. Wydawnictwo Proksenia, Kraków.
- Lamparska J. 1999. Tajemnice, zamki, podziemia. Przewodnik jakiego nie było. ASIA-PRESS s.c., Wrocław.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. 2002. Geografia turystyki Polski. PWE, Warszawa.
- Maluśkiewicz P. 1997. Wielkopolskim traktem. Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Poznań.
- Pilch J. (red.). 1970. Ratusze Dolnego Śląska. Dolnośląskie Towarzystwo Oświatowe, Wrocław.
- Ranoszek E., Ranoszek W. 1994. Przyroda Doliny Baryczy. Wydawnictwo Gottwald, Milicz.
- Ritterhoff, J. 2004. Marine Protected Areas and Fisheries, Proceedings of the International Expert workshop held at the International Academy for Nature Conservation. Isle of Vilm, Germany.
- Soczyński-Alf A. 2005. Krośnickie zauroczenia. Wydawnictwo EUROSYSYSTEM, Wrocław.
- Starkel L. (red.). 1999. Geografia Polski. Środowisko przyrodnicze. PWN, Warszawa.
- Szafer W., Zarzycki K. (red.). 1972. Szata roślinna Polski. PWN, Warszawa.
- Trampler T. (red.). 1990. Regionalizacja przyrodniczo-leśna na podstawach ekologiczno-fizjograficznych. PWRiL, Warszawa.
- Warszyńska J., Jackowski A. 1978. Podstawy geografii turystyki, PWN, Warszawa
- Wrabec J. 1997. Katalog zabytków sztuki. Województwo wrocławskie. Milicz, Zmigród, Twardogóra i okolice. Warszawa.

Aleksandra Spychała

Zakład Agroturystyki

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

spychala.a@wp.pl